

Byzantina Symmeikta

Vol 28 (2018)

BYZANTINA SYMMEIKTA 28

Βιβλιοκρισία: David ROLLASON, The Power of Place, Rulers and their Palaces, landscapes, cities, and holy places, Princeton – Oxford: Princeton University Press 2016

Myrto VEIKOU

doi: [10.12681/byzsym.18650](https://doi.org/10.12681/byzsym.18650)

Copyright © 2018, Myrto VEIKOU

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

VEIKOU, M. (2018). Βιβλιοκρισία: David ROLLASON, The Power of Place, Rulers and their Palaces, landscapes, cities, and holy places, Princeton – Oxford: Princeton University Press 2016. *Byzantina Symmeikta*, 28, 389–398. <https://doi.org/10.12681/byzsym.18650>

DAVID ROLLASON, *The Power of Place, Rulers and their Palaces, landscapes, cities, and holy places*, Princeton – Oxford: Princeton University Press 2016, pp. 488. ISBN 9780691167626

Το ειδικό αντικείμενο του έργου του David Rollason, *Η εξουσία του τόπου. Ηγεμόνες και ανάκτορα, τοπία, πόλεις, και ιεροί τόποι*, είναι η διαδικασία άσκησης εξουσίας μέσω και δι' ενός ειδικά και με πρόθεση σχεδιασμένου και διαμορφωμένου χώρου. Ο αρχιτεκτονικός σχεδιασμός, η τεχνοτροπία και η αισθητική ενός χώρου επιτρέπουν και υποβοηθούν την ανάπτυξη, μέσα σ' αυτόν, πολιτικών σχέσεων εξουσίας ενός ιδιαίτερου τύπου: συγκεκριμένα, πρόκειται για σχέσεις που οικοδομούνται σε ένα «εντοπισμένο» διαπροσωπικό επίπεδο, προκύπτουν δηλαδή μέσω της αλληλεπίδρασης προσώπων που βιώνουν μια «διά των σωμάτων» εμπειρία του χώρου όπου ασκείται η εξουσία αυτή.

Ο Rollason προσεγγίζει το θέμα αυτό μέσω μιας συνδυαστικής μεθοδολογίας που αναφέρεται στις ιστορικές σπουδές (ιστορία της τέχνης, ιστορία και αρχαιολογία), όπως εξηγεί στο πρώτο του, εισαγωγικό, κεφάλαιο. Επιδίδεται σε λεπτομερή μελέτη της αρχιτεκτονικής ιστορικών κτηρίων και οικιστικών θέσεων, όπου διέμεναν και κυβερνούσαν Ρωμαίοι, Βυζαντινοί, Γότθοι, Φράγκοι, Άραβες, Αγγλοσάξωνες, και Δανοί ηγεμόνες, κατά την ύστερη αρχαιότητα και τον μεσαίωνα, με βάση τα αρχαιολογικά κατάλοιπα και τα ιστοριογραφικά και λογοτεχνικά κείμενα της εποχής. Στόχος του συγγραφέα είναι να καταδείξει την άμεση σύνδεση ανάμεσα στην διαρρύθμιση και τον τρόπο κατασκευής χώρων που σχετίζονται με την άσκηση εξουσίας, από τη μια πλευρά, και την επιβολή ιδεολογικής, προσωπικής και γραφειοκρατικής εξουσίας, από την άλλη. Ένα σχετικό λογοπαίγνιο διατρέχει όλη την έκταση του τόμου, από τον τίτλο έως και τα συμπεράσματα: πρόκειται για την εναλλαγή ανάμεσα στις δύο έννοιες της αγγλικής λέξης *power*: (α) ισχύς, δύναμη, και (β) εξουσία. Το παιχνίδι με τις δύο αυτές έννοιες είναι ιδιαίτερα εμφανές στους τίτλους των κεφαλαίων και

υποκεφαλαίων, όπου η θέση της λέξης *power* αλλάζει υποδηλώνοντας εμμέσως τον τρόπο με τον οποίο η εξουσία προκύπτει ή επιβάλλεται στην συγκεκριμένη κατηγορία χώρων. Η συζήτηση βασίζεται στην εξέταση γνωστών μνημείων στον Δυτικοευρωπαϊκό χώρο (σημερινή Μεγάλη Βρετανία, Κροατία, Ισπανία, Γαλλία, Γερμανία, Τσεχία, Ιταλία, Δανία) και στην Κωνσταντινούπολη, τα οποία χρονολογούνται κυρίως μεταξύ του 4ου και του 16ου αιώνα μ.Χ. Η ανάλυση διαρθρώνεται γύρω από διακριτές κατηγορίες και υποκατηγορίες χώρων (ανάκτορα, κήπους, πάρκα, δάση, πόλεις, ιερούς τόπους, τόπους στέψης και ταφικούς τόπους), οι οποίες φαίνεται να έχουν υπαγορευτεί και την επιλογή του υλικού: στο εισαγωγικό του, πρώτο, κεφάλαιο ο συγγραφέας εξηγεί την επιλεκτική του μεθοδολογία και ομολογεί την προσωπική του έλλειψη ενδιαφέροντος για εξάντληση των διαθέσιμων πληροφοριών. Η ερμηνεία του Rollason εγγράφεται ουσιαστικά σε ένα θετικιστικό θεωρητικό πλαίσιο, προσφέρει ωστόσο μια διαχρονική προσέγγιση καθώς και μεγάλα αλλά διστακτικά (δηλαδή ανολοκλήρωτα) «ανοίγματα» προς τις ιστοριογραφικές κατευθύνσεις της Ιστορίας της Μακράς Διάρκειας.

Το περιεχόμενο του τόμου διαρθρώνεται σε δώδεκα κεφάλαια κειμένου (σσ. 1-390) εκ των οποίων το πρώτο είναι εισαγωγικό, μια σύνοψη της διαθέσιμης τεκμηρίωσης αρχαιολογικών χώρων που αναφέρονται στο κείμενο (σσ. 391-416), έναν βιβλιογραφικό κατάλογο (σσ. 417-450) και ένα εύχρηστο ευρετήριο όρων και ονομάτων (σσ. 451-458). Το κείμενο συνοδεύεται από άφθονο εποπτικό υλικό.

Η πρώτη κατηγορία χώρων που εξετάζει ο Rollason είναι οι χώροι εξουσίας, τους οποίους ονομάζει «ανάκτορα» (Palaces) και με αυτούς ασχολείται στο πρώτο μέρος του βιβλίου (κεφάλαια 2-3). Το δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου τιτλοφορείται «Η δύναμη του σχεδιασμού» (The Power of Design). Διαμέσου μιας προσεκτικής επιλογής των παραδειγμάτων ο συγγραφέας προσφέρει μια «περιήγηση» στα μνημεία, η οποία επιτρέπει την κατανόηση της διαφοροποιημένης και ιδιαίτερης λειτουργίας των επιμέρους χώρων και αρχιτεκτονικών στοιχείων έτσι ώστε να μεταδίδουν μηνύματα εξουσίας μεγάλου εύρους και εμβέλειας. Η περιήγηση ξεκινά από τον εξωτερικό χώρο των ανακτόρων (προστώα, περίστυλες αυλές, υπερώα, στοές, κλίμακες, προσόψεις και εισόδους) και ολοκληρώνεται στον εσωτερικό τους χώρο (βεστιάρια, αίθουσες υποδοχής, ιδιωτικούς χώρους διαμονής, γραφεία, θησαυροφυλάκια, πύργους, και προσκτίσματα όπως παρεκκλήσια και νομισματοκοπεία). Ο Rollason συστηματοποιεί αυτό το υλικό σε επτά υποκατηγορίες (1. Είσοδοι και προσόψεις εισόδων, 2. Κλίμακες,

3. Αυλές και υπερώα, 4. Τρικλίνια και αίθουσες, 5. Βασιλικές και αίθουσες, 6. Ιδιωτικά δωμάτια και διαμερίσματα, 7. Γραφειοκρατικοί χώροι: γραφεία και θησαυροφυλάκια). Οφείλουμε να επισημάνουμε ότι η επανάληψη του όρου «αίθουσα» σε δύο υπότιτλους/υποκατηγορίες (4 και 5) είναι ανεξήγητη. Προξενεί σύγχυση στον αναγνώστη, αφού ο συγγραφέας συζητά εντελώς διαφορετικά αρχιτεκτονικά σχέδια μεγάλων χώρων (τρικλινίων στο τέταρτο υποκεφάλαιο έναντι βασιλικών στο πέμπτο).

Το τρίτο κεφάλαιο έχει τίτλο «Η δύναμη του αρχιτεκτονικού ύφους και της διακόσμησης» (The Power of Architectural Style and Decoration). Ο συγγραφέας προτείνει πέντε αισθητηριακές στρατηγικές για την μετάδοση μηνυμάτων εξουσίας μέσω της αισθητικής διαμόρφωσης των χώρων άσκησης εξουσίας στο συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο. Αυτές οι στρατηγικές είναι η μεγαλοπρέπεια, η απομίμηση τεχνοτροπιών, η εικονογραφία, καθώς και η χρήση «ουράνιων» θόλων και «ιερής γεωμετρίας». Ο ρόλος της καθεμιάς στρατηγικής διερευνάται με βάση, πρώτον, την ιστορική ανάλυση γραπτών πηγών, και, δεύτερον, την συγκριτική μελέτη υλικών (αρχιτεκτονικών και επιγραφικών) καταλοίπων. Όπως παραδέχεται ο Rollason στα συμπεράσματά του, το μεγαλύτερο μέρος του κεφαλαίου αυτού είναι υποθετικό. Πέρα από τις αναφορές στα κείμενα για την μεγαλοπρέπεια ως ένα σημαντικό χαρακτηριστικό στοιχείο των ανακτόρων, διαμέσου του οποίου οι ηγεμόνες μετέδιδαν μηνύματα εξουσίας, οι υπόλοιπες αισθητηριακές στρατηγικές περισσότερο είναι αντικείμενο εικασίας, και δεν αποδεικνύονται από την εξέταση του αρχιτεκτονικού ύφους και της διακόσμησης των ανακτόρων με βάση τα αρχαιολογικά και επιγραφικά τους κατάλοιπα. Προς επίλυση του προβλήματος ο συγγραφέας προτείνει μια συνέχιση της έρευνας προς την κατεύθυνση της μεταγενέστερης ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής των παλατιών του 18ου αιώνα, εκείνη όμως αναφέρεται σε ένα διαφορετικό ιστορικό πλαίσιο.

Η δεύτερη κατηγορία χώρων εξουσίας που διακρίνει ο συγγραφέας είναι τα τοπία (landscapes) που περιβάλλουν τα ανάκτορα, και αυτά πραγματεύεται το δεύτερο μέρος του βιβλίου (κεφάλαια 4-5). Ο Rollason διακρίνει τα τοπία αυτά σε τρεις υποκατηγορίες ανάλογα με το μέγεθος και την εγγυτήτά τους στα ανάκτορα: μικρά τοπία (κήπους), μεσαία (πάγκα που περικλείονται από φράκτες ή μαντρότοιχους), και το δάσος που ενίοτε εκτείνεται σε μεγάλη απόσταση έξω από τα ανάκτορα. Δεν είναι κατανοητό γιατί ο συγγραφέας προβαίνει σε αυτή την κατηγοριοποίηση των χώρων που περιβάλλουν τα ανάκτορα. Όπως εξηγεί και ο ίδιος στις σελίδες 99-101, η κατηγοριοποίηση αυτή ενίοτε καθίσταται προβληματική και δεν πρέπει να θεωρείται δεσμευτική· φαίνεται λοιπόν ότι έχει

προκύψει ως ακαδημαϊκή συνήθεια στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης ερευνητικής μεθοδολογίας παρά ως συνέπεια της ανάγκης να εκφραστεί μια εσωτερική σχέση ανάμεσα στους υπό συζήτηση χώρους. Το βασικό ερώτημα του συγγραφέα αφορά το πώς αυτά τα τοπία μετασχηματίζονταν τεχνητά έτσι ώστε να μεταδίδουν κι αυτά μηνύματα εξουσίας, όπως ακριβώς και οι χώροι εξουσίας (ανάκτορα) που περιλάμβαναν.

Το τέταρτο κεφάλαιο του βιβλίου, με τίτλο «Κήποι, πάρκα, και εξουσία» (Gardens, Parks, and Power) αφορά τους κήπους και τα πάρκα και εξετάζει αισθητικές, θρησκευτικές και πολιτισμικές απόψεις του αρχιτεκτονικού σχεδιασμού τους, πάντα σε σχέση με την μετάδοση μηνυμάτων εξουσίας. Συζητείται, καταρχήν, η οργάνωση του χώρου σε διαφορετικές πτέρυγες, με ενδιάμεσα μονοπάτια περιπάτου και παρτέρια για την φύτευση δέντρων, λουλουδιών, λαχανικών και βοτάνων. Δεύτερο θέμα είναι η παρουσία και χρήση του νερού, υπό τη μορφή μικρών λιμνών ή κρηνών, σε πρακτικό και συμβολικό επίπεδο. Άλλα θέματα είναι η ένταξη των χώρων για τα οικόσιτα ζώα, η θέα από και προς το ανάκτορο, η συγχώνευση χώρων –εσωτερικών και εξωτερικών ή ιδιωτικών και δημόσιων–, και η χρήση των κήπων ως εναλλακτικών χώρων άσκησης εξουσίας. Ένα εκτενές τελικό υποκεφάλαιο ασχολείται με τον θρησκευτικό, πολιτισμικό και πολιτικό συμβολισμό των τοπίων αυτών σε σχέση με την λειτουργία τους ως χώρων αναπαραγωγής σχέσεων εξουσίας. Η λειτουργία των χώρων αυτών αναφερόταν σε συλλογικά φαντασιακά που προέβλεπαν την ιπποσύνη, τα ειδύλλια, και την αγάπη, και αποσκοπούσε στην μετάδοση των ίδιων με τα ανάκτορα μηνυμάτων ιδεολογικής, προσωπικής και γραφειοκρατικής εξουσίας μέσω παρόμοιων σχεδιαστικών εργαλείων.

Το πέμπτο κεφάλαιο, με τίτλο «Η εξουσία/δύναμη των δασών και το κυνήγι» (The Power of Forests and the Hunt), εξετάζει πρακτικές λειτουργίες των δασών, που σχετίζονται με την μετάδοση μηνυμάτων εξουσίας, και ειδικά με την πρακτική του κυνηγιού. Ένα πρώτο πρόβλημα εδώ, όπως παραδέχεται ο συγγραφέας, είναι η δυσκολία του τοπικού και χρονικού προσδιορισμού του δάσους στην συγκεκριμένη συνάφεια, δηλαδή ως τοπίου που περιβάλλει (και αναφέρεται σε) έναν χώρο άσκησης εξουσίας. Ο Rollason υποστηρίζει ότι τα δάση προσφέρονταν διαχρονικά για την μετάδοση μηνυμάτων γραφειοκρατικής εξουσίας. Αντίθετα, η κοινωνική και πολιτισμική πρακτική του κυνηγιού μέσα στα δάση συνδεόταν στενά με την ηγεσία και αποσκοπούσε στην μετάδοση μηνυμάτων ιδεολογικής και προσωπικής εξουσίας. Η μετάδοση αυτή πραγματοποιούνταν μέσω της προβολής της ηγετικής προσωπικότητας και

μέσω των δυνατοτήτων, που προσέφερε το κυνήγι στο δάσος, για πρόσληψη της κοινωνικής ιεραρχίας και των ιδεολογικών κατασκευών της «εθνικότητας» (εκτός εισαγωγικών στο πρωτότυπο).

Το τρίτο μέρος του τόμου (κεφάλαια 6-7) ασχολείται με την άσκηση εξουσίας στις πόλεις (Cities). Το έκτο κεφάλαιο έχει τίτλο «Πόλεις, σχεδιασμός, και εξουσία» (Cities, Planning, and Power) και πραγματεύεται θέματα όπως η ρυμοτομία, ο πολεοδομικός σχεδιασμός, και η ειδική θέση των κτηρίων άσκησης εξουσίας σε σχέση με τα υπόλοιπα κτήρια σε πρακτικό και συμβολικό επίπεδο. Ο Rollason εντοπίζει εδώ δύο βασικά εργαλεία για την μετάδοση μηνυμάτων εξουσίας: την τάξη στην ρυμοτομία και τις αναλογίες ύψους των κτηρίων. Τα δύο αυτά εργαλεία διαμόρφωναν μια ιεραρχική αστική χωρική δομή –που αντικατόπτριζε την αντίστοιχη κοινωνική δομή– στην κορυφή της οποίας αναδεικνυόταν ο χώρος άσκησης εξουσίας, δηλαδή το ανάκτορο. Μηνύματα, όμως, ιδεολογικής εξουσίας μεταδίδονταν μέσω της πόλης και σε ένα συμβολικό επίπεδο. Καταρχάς, το ανάκτορο βρισκόταν στο ανώτατο υψομετρικά σημείο και κυριαρχούσε στην πόλη ακριβώς επειδή, σε ιδεολογικό επίπεδο, ο ηγεμόνας ήταν η κορυφή του πολιτικού σώματος. Επίσης, η γεωμετρική τάξη στην ρυμοτομία συμβόλιζε την κοσμική αρμονία, την πολιτική τάξη και ευνομία, και επομένως την επιτυχή και αποτελεσματική ηγεσία και άρα την νομιμότητα του ηγεμόνα. Τέλος, ορισμένοι ηγεμόνες εμφανίζονται ως ιδρυτές πόλεων ειδικά κατά την ύστερη αρχαιότητα: ο Rollason παραθέτει χαρακτηριστικά παραδείγματα εκτεταμένων και συνεχών ηγετικών παρεμβάσεων στην ανάπτυξη των πόλεων του ρωμαϊκού, ισλαμικού και δυτικοευρωπαϊκού κόσμου. Από το θέμα αυτό ο συγγραφέας περνά βεβαίως στο σημαντικό ζήτημα των πρωτευουσών, όπου η ηγετική παρεμβατική δραστηριότητα είναι πολύ πιο εμφανής διαχρονικά. Διαχρονικό και κύριο εργαλείο για την οικοδόμηση σχέσεων εξουσίας, στην περίπτωση αυτή, είναι η οχύρωση, όπως δείχνει μια σειρά παραδειγμάτων από δυτικοευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την σημαντική αναφορά στην αλληγορική ιδεολογική σχέση μεταξύ πόλης και ανακτόρου: από την μια, τα ανάκτορα κατασκευάζονται ως μικρογραφίες πόλεων και, από την άλλη, τμήματα των πόλεων διαμορφώνονται έτσι ώστε να αποτελούν προεκτάσεις των ανακτόρων.

Στο έβδομο κεφάλαιο, με τίτλο «Θριάμβοι και τελετουργικές αφίξεις: η πόλη ως θεατρικό σκηνικό» (Triumphs and Entries: The City as Stage Set), ο Rollason δίνει την αρμόζουσα έκταση στην πραγμάτευση του θέματος της λειτουργίας και επιτέλεσης του αστικού χώρου από τις ιστορικές κοινωνίες που μελετά. Όπως

υποστηρίζει, η πόλη αναπτυσσόταν ως σκηνικό για τελετουργικές πράξεις των ηγεμόνων, οι οποίες αποσκοπούσαν στην μετάδοση μηνυμάτων γραφειοκρατικής, ιδεολογικής και προσωπικής εξουσίας στους πολίτες μέσω της πραγματοποίησης τελετουργικών εκδηλώσεων όπως ήταν π.χ. ο θρίαμβος, η τελετουργική άφιξη (adventus), η πομπή και η λιτανεία. Ο συγγραφέας αναλύει την ανάπτυξη και εξέλιξη αυτών των τελετουργικών πρακτικών και την θεατρικότητά τους· επίσης συζητά τον ειδικό ρόλο των οχυρωματικών πυλών και την κεντρική σημασία του οδικού δικτύου και των θριαμβευτικών τόξων μέσα στο πλαίσιο της διαδικασίας επιτέλεσης των αστικών τοπίων ως θεατρικών σκηνικών. Στο κεφάλαιο αυτό ο Rollason συνδέει έξυπνα τα στοιχεία της τελετουργίας και της «επιτελεστικότητας» με εκείνο της θεατρικότητας προκειμένου να προσφέρει στον αναγνώστη μια οπτικοποίηση ενός βιούμενου χώρου ο οποίος μετατρέπεται κατά βούληση από έναν ηγέτη (ωσάν από σκηνοθέτη) σε εργαλείο μετάδοσης μηνυμάτων.

Το τέταρτο μέρος του τόμου (κεφάλαια 8-9) πραγματεύεται τους ιερούς τόπους (Holy Places) ως χώρους εξουσίας. Το όγδοο κεφάλαιο, με τίτλο «Εξουσία, τόποι και ιερά λείψανα» (Power, Places, and Relics), ασχολείται με την έκθεση λειψάνων αγίων ή του Ιησού Χριστού σε θρησκευτικά κτήρια με πρωτοβουλία των ηγεμόνων και με στόχο την μετάδοση μηνυμάτων εξουσίας. Συζητά ιδιαιτέρως την εισαγωγή ιερών λειψάνων στις πόλεις, η οποία γίνεται με τελετουργικό τρόπο που προσομοιάζει με τις θριαμβευτικές αφίξεις των ίδιων των ηγεμόνων. Ο συγγραφέας δείχνει πώς τα λείψανα αυτά καθιστούν την πόλη ιερό χώρο μέσω της προστασίας που της παρέχουν· αυτή η αόρατη ασπίδα, είναι ακόμη εντονότερη στις περιπτώσεις των πρωτευουσών, όπου οι ηγεμόνες συγκέντρωναν ιερά λείψανα μαζί, ως σύμβολα πολιτικής σταθερότητας και αμυντικής ισχύος. Ειδικά τα λείψανα από το σώμα του Ιησού προσέδιδαν επιπλέον στους ηγεμόνες άμεση σύνδεση με την θείκη εξουσία στα μάτια των υπηκόων τους. Το ένατο κεφάλαιο, με τίτλο «Εκκλησίες, τεμένη, και εξουσία» (Churches, Mosques, and Power), πραγματεύεται τους τρόπους με τους οποίους οι ηγεμόνες μετασχημάτιζαν θρησκευτικούς χώρους που είχαν υπό την δικαιοδοσία τους, έτσι ώστε αυτοί οι χώροι να υπηρετούν καλύτερα τις ανάγκες τους. Το κεφάλαιο αυτό αποτελείται από επτά περιπτώσιακές μελέτες σημαντικών μνημείων: του Ανακτορικού Παρεκκλησίου στο Άαχεν, του Παλατινού Παρεκκλησίου στο Παλέρμιο, του Ιερού Παρεκκλησίου στο Παρίσι, της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη, του Καθεδρικού Ναού του Αγίου Βίτου στην Πράγα, του Αββαείου του Γουέστμινστερ στην Αγγλία, του Καθεδρικού Ναού του Μονρεάλε στη Σικελία, και του Μεγάλου Τεμένους στην Κόρδοβα.

Και τα δύο κεφάλαια του τέταρτου μέρους του βιβλίου επικεντρώνονται σε χριστιανικούς ιερούς τόπους (με μια μοναδική εξαίρεση μουσουλμανικού), επειδή, όπως γράφει ο Rollason, οι τόποι αυτοί προσφέρονται ως σύνολο για μελέτη ωστόσο, έτσι ο συγγραφέας χάνει μια ευκαιρία για συγκριτική μελέτη ιερών τόπων διαφορετικών θρησκευμάτων. Ειδικά τα παραδείγματα του ένατου κεφαλαίου έχουν, με την εξαίρεση του Μεγάλου Τεμένους στην Κόρδοβα, περιορισμένη γεωγραφική εξάπλωση και πολιτισμική αναφορά και, επιπλέον, ο συγγραφέας δεν τα μελετά συγκριτικά μεταξύ τους.

Το πέμπτο και τελευταίο μέρος του τόμου (κεφάλαια 10-12) τιτλοφορείται «Τόποι εγκαινίων και τόποι ταφής» (Inauguration Places and Burial Places) και πραγματεύεται δύο κατηγορίες χώρων όπου επιτελούνται ιεροτελεστίες μετάβασης των ηγεμόνων και ειδικά τελετουργίες που σχετίζονται με την αρχή και το τέλος της εξουσίας τους. Το δέκατο κεφάλαιο, με τίτλο «Η στέψη των ηγεμόνων: τόποι και τελετουργίες» (The Inauguration of Rulers: Places and Rituals), ασχολείται με την είσοδο των ηγεμόνων στην εξουσία καθώς και με τα μηνύματα που μεταδίδονται μέσω του χώρου κατά τις τελετές στέψης τους. Ο συγγραφέας εξετάζει τις ρωμαϊκές και βυζαντινές τελετές ξεχωριστά από τις δυτικοευρωπαϊκές μεσαιωνικές και παραθέτει περιπτωσιακές μελέτες χώρων στέψης. Η ανάλυση του ανακτορικού παρεκκλησίου στο Άαχεν της Γερμανίας ακολουθείται από αυτήν του Αββαείου του Γουέστμινστερ στην Αγγλία, του Καθεδρικού ναού της Ρενς στη Γαλλία, και ολοκληρώνεται με το πολύ ενδιαφέρον παράδειγμα συμβολικού τόπου, του Λόφου Τάρα κοντά στο Δουβλίνο της Ιρλανδίας. Η συζήτηση για τους «λίθους στέψης» είναι ενδιαφέρουσα αλλά αποσπασματική: ανήκει μάλλον σε μίαν άλλη, ευρύτερη μελέτη για την σχέση μεταξύ εξουσίας και λίθινων συμβόλων, όπως αυτή διαφαίνεται στον υλικό πολιτισμό της ύστερης αρχαιότητας και του μεσαίωνα.

Το ενδέκατο κεφάλαιο, με τίτλο «Θάνατος και εξουσία: οι τόποι ενταφιασμού των ηγεμόνων» (Death and Power: The Burial Places of Rulers), πραγματεύεται τους μεταβατικούς χώρους εξόδου των ηγεμόνων από την εξουσία. Εξετάζει την φυσική θέση, τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό και την διακόσμηση των ταφικών τύμβων σε σχέση με τα μηνύματα κοσμικής και θεικής εξουσίας που φαίνεται να μεταδίδουν. Η χωρική διάρθρωση των νεκροπόλεων συζητείται ξεχωριστά σε σχέση, πρώτον, με τα ξεκάθαρα πολιτικά μηνύματα που αυτή μετέδιδε και, δεύτερον, με τον συνδεδεμένο με αυτήν ρόλο των προστατών αγίων. Το σώμα ως χώρος συζητείται σε δύο υποκεφάλαια που αφορούν την κατάταξη του σώματος και την σχέση του ηγεμόνα με το σώμα του. Οι τάφοι

των ηγεμόνων αποτελούν την τελευταία κατηγορία χώρων που εξετάζεται: ο συγγραφέας συζητά τους τρόπους με τους οποίους η κατασκευή και η μορφή τους (ως σαρκοφάγων που περιβάλλονται από κιβώρια και ποικίλο γλυπτό διάκοσμο) τους επιτρέπει να χρησιμεύουν ως εργαλεία της ηγεμονικής εξουσίας στο πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο.

Το συμπερασματικό, δωδέκατο, κεφάλαιο δεν δικαιώνει την προσπάθεια του Rollason στα προηγούμενα ένδεκα. Τα τελικά συμπεράσματα, παρότι αφορούν μια συστηματική και πολύπλευρη ανάλυση 386 σελίδων κειμένου, είναι λακωνικά (μόλις τρεισήμισι σελίδες, 387-390). Περιορίζονται σε μια εξαιρετικά συνοπτική συγκριτική μελέτη της μετάδοσης μηνυμάτων μέσω του χώρου στις οκτώ διαφορετικές κατηγορίες τόπων που εξετάστηκαν (ανάκτορα, κήπους, πάρκα, δάση, πόλεις, ιερούς τόπους, τόπους στέψης και ταφικούς τόπους). Ο συγγραφέας αποδίδει αυτή την αδυναμία εξαγωγής συμπερασμάτων στην επιλεκτική του προσέγγιση (σ. 389). Θεωρώ ότι, αντιθέτως, αυτή η αδυναμία οφείλεται στην ένδεια θεωρητικών ερμηνευτικών εργαλείων για την προσέγγιση του συγκεκριμένου αντικείμενου, όπως υποστηρίζω αναλυτικά παρακάτω.

Το εκτενές παράρτημα του τόμου με τίτλο «Έρευνα και αναγνώσματα» (Research and Reading, 26 σελίδες) λειτουργεί ως σύνοψη της διαθέσιμης τεκμηρίωσης αρχαιολογικών χώρων που αναφέρονται στο κείμενο. Χωρίζεται σε θεματικές ενότητες (Θέματα και ζητήματα, Τοποθεσίες και μνημεία) και προσφέρει στους μελλοντικούς ερευνητές μια συστηματοποίηση της παρούσας κατάστασης της έρευνας για κάθε αντικείμενο, μνημείο ή αρχαιολογικό χώρο. Ο συγγραφέας έχει δώσει ιδιαίτερη βαρύτητα σε αυτό το τμήμα του βιβλίου και αναφέρεται συγκεκριμένα και διεξοδικά στις προβλεπόμενες χρήσεις του στο πρώτο κεφάλαιο. Η συνολική προσπάθεια του συγγραφέα τεκμηριώνεται βιβλιογραφικά μέσω μιας εκτενέστατης σειράς τίτλων, η οποία καλύπτει 35 σελίδες.

Συμπερασματικά, ο Rollason προσφέρει ένα εκτενές και άρτια οργανωμένο έργο σε μια ιδιαίτερα προσεγμένη και εύχρηστη έκδοση, με σκληρό εξώφυλλο και με καλής ποιότητας αναπαραγωγή άφθονου ασπρόμαυρου και έγχρωμου εικονογραφικού υλικού. Οι 488 σελίδες του βιβλίου είναι ισότιμα διανεμημένες έτσι ώστε να παρέχουν μια σειρά από εναλλακτικές δυνατότητες για την προσέγγιση των υπό συζήτηση χώρων: α) θεματικής ανάλυσης, β) γεωγραφικής, πολιτισμικής ή χρονολογικής ανάλυσης, γ) αναδρομής στην πρωτογενή μαρτυρία και θεώρησης του αποδεικτικού υλικού και της δευτερογενούς βιβλιογραφίας. Το έργο αυτό αποτελεί σημαντική συνεισφορά στις σύγχρονες ιστορικές σπουδές

μέσω της συστηματικής και ουσιαστικής πραγμάτευσης ενός σύγχρονου θέματος «αιχμής» στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες. Η ανάλυσή του είναι ενδιαφέρουσα, παρά την έλλειψη θεωρητικής τεκμηρίωσής της.

Συγκεκριμένες ελλείψεις, όπως αυτές που αναφέρονται παρακάτω, αποτελούν ακριβώς τις λίγες αλλά σημαντικές αδυναμίες αυτού του έργου. Καταρχήν, ο συγγραφέας, ενώ συζητά διεξοδικά ένα θεωρητικό θέμα (την άσκηση εξουσίας μέσω και διά του τόπου), δεν φαίνεται να θέλει ή να μπορεί να αποφύγει τις μακρές περιγραφές των υπό συζήτηση χώρων, οι οποίες καταλαμβάνουν το κύριο μέρος του τόμου και καθιστούν την συζήτηση δυσκίνητη. Σημαντικότερη αδυναμία, ωστόσο, είναι η καθολική αγνόηση θεωριών για τον χώρο, τις οποίες προσφέρει η σύγχρονη βιβλιογραφία, παρότι το θέμα του βιβλίου εγγράφεται ακριβώς σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο και ο συγγραφέας του σαφώς «φλερτάρει» περιοδικά με ιδέες που προέρχονται από πολιτισμικές και ανθρωπολογικές προσεγγίσεις. Η έλλειψη θεωρητικής βάσης είναι η αιτία για περισσότερες σοβαρές αστοχίες. Μια πρώτη τέτοια αστοχία είναι η διαμόρφωση του τίτλου του βιβλίου ως «Εξουσία του τόπου» την στιγμή που το περιεχόμενό του σαφώς πραγματεύεται το θέμα της άσκησης εξουσίας μέσω και διά του χώρου (και χωρίς ταυτόχρονα να γίνεται λόγος πουθενά για την διάκριση μεταξύ των εννοιών του «τόπου» και του «χώρου», ούτε και για το νόημα του τίτλου). Με βάση το συγκεκριμένο περιεχόμενο του τόμου, λοιπόν, ο τίτλος μπορεί να αποβεί παραπλανητικός για μια μερίδα του αναγνωστικού κοινού (κοινωνικούς επιστήμονες, γεωγράφους και άλλους ειδικούς μελετητές του χώρου). Μια δεύτερη αστοχία είναι η θεώρηση της έννοιας της εξουσίας ως μονομερώς ασκούμενης εκ μέρους ενός ηγεμόνα (και όχι στο πλαίσιο μιας κοινωνικής αλληλεπίδρασης πολιτικών υποκειμένων). Ωστόσο, η άσκηση εξουσίας μέσω και διά του χώρου επιδιώκεται αμοιβαία από όλα τα πολιτικά υποκείμενα –όχι μόνον από τους ηγεμόνες. Αυτό αποτυπώνεται ιδιαίτερα στο αστικό τοπίο όπου τα πρόσωπα που προσλαμβάνουν μηνύματα εξουσίας ανταποκρίνονται σ' αυτά μετασχηματίζοντας με την σειρά τους τους αστικούς κοινωνικούς χώρους όπου εντοπίζεται πολιτική δραστηριότητα.

Καταλήγοντας, η *Εξουσία του Τόπου* είναι ένα χρήσιμο έργο τόσο λόγω των ζητημάτων, που θέτει, όσο και λόγω της συγκέντρωσης και συστηματοποίησης του διαθέσιμου υλικού. Το έργο προσφέρει πολλά στον αναγνώστη, όχι όμως και ένα θεωρητικό εργαλείο για την ιστορική προσέγγιση του συγκεκριμένου ερευνητικού αντικείμενου. Ο συγγραφέας είναι αναλυτικός, επεξηγηματικός και διεξοδικός, αλλά δεν ξεφεύγει από ένα παραδοσιακό

θεωρητικό και μεθοδολογικό πλαίσιο. Έτσι, εμφανίζεται ένα παράδοξο: ενώ είναι προφανές ότι το θέμα του βιβλίου έχει προκύψει μέσα από την έρευνα στο ειδικό πεδίο των σχέσεων χώρου και εξουσίας στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες, η ερμηνεία του Rollason δεν αξιοποιεί την διαθέσιμη βιβλιογραφία από την φιλοσοφία, την κοινωνική και πολιτισμική γεωγραφία, την κοινωνική ανθρωπολογία και την ιστορία. Ο συγγραφέας δεν αποτολμά (ή δεν ενδιαφέρεται) να εξηγήσει ακριβώς στους αναγνώστες, πρώτον, τους τρόπους με τους οποίους, κατά την άποψή του, η σωματοποιημένη εμπειρία του χώρου απέληγε στην έκφραση και πρόσληψη των μηνυμάτων ιδεολογικής, προσωπικής και γραφειοκρατικής εξουσίας κατά την ύστερη αρχαιότητα και τον μεσαίωνα, και, δεύτερον, αν (και πώς) αυτοί οι τρόποι διαφέρουν ή όχι από τους σημερινούς. Παρά, λοιπόν, τα εύστοχα και ποικίλα ερωτήματα που θέτει, η παραδοσιακή προσέγγιση δεν επιτρέπει στον συγγραφέα να προχωρήσει σε ένα επόμενο ερμηνευτικό στάδιο σε θεωρητικό επίπεδο. Το βιβλίο παραμένει πολύ χρήσιμο για ιστορικούς της τέχνης, αρχαιολόγους, ιστορικούς καθώς και για ένα ευρύ κοινό με ιστορικά ενδιαφέροντα. Αντίθετα, όμως, ένα εκτενές ερμηνευτικό κεφάλαιο θα ήταν απαραίτητο για τους αναγνώστες με ειδικά ενδιαφέροντα στις (ιστορικές ή μη) σπουδές του χώρου, πολύ περισσότερο σε εκείνους που είναι ενημερωμένοι για την σημερινή επικαιρότητα της ιστορικής διάστασης μέσα στο ειδικό πεδίο των σχέσεων χώρου και εξουσίας. Είναι πραγματικά κρίμα που η ευκαιρία για διάλογο ενός «χωρικά ευαίσθητου» μεσαιωνολόγου-ιστορικού με κοινωνικούς επιστήμονες του χώρου χάνεται λόγω έλλειψης διεπιστημονικής επικοινωνίας. Η περίπτωση της *Εξουσίας του Τόπου* είναι ενδεικτική της ύπαρξης δύο αντίθετων θεωρητικών τάσεων στις ανθρωπιστικές επιστήμες (της παραδοσιακής-εσωστρεφούς έναντι της σύγχρονης-διεπιστημονικής), οι οποίες βαίνουν ολοταχώς αποκλίνουσες και μη (πραγματικά) διαλεγόμενες.

ΜΥΡΤΩ ΒΕΙΚΟΥ
(Δρ Βυζαντινής Αρχαιολογίας
Πανεπιστήμιο της Ουψάλα)